

6.2. Економіка, люди, природа

Економіка (гр. *oikonomik* – управління господарством) – сукупність виробничих відносин, які виникають між людьми з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ. Економіку держави визначає стан окремих галузей господарства, рівень продуктивності праці тощо. Метою виробництва, тобто економіки, є задоволення матеріальних потреб людини і суспільства. Ефективність економіки залежить від багатьох факторів, головним з яких є засоби виробництва, рівень яких визначається науково-технічним прогресом (НТП). Після індустріальної революції за два

століття завдяки НТП ефективність людської праці підвищилась у сотні разів шляхом безперервного поновлення техніки та технологій на базі найновіших досягнень науки. Значно покращились умови праці і життя людей, засоби транспортування і зв'язку. НТП створив умови для задоволення матеріальних потреб усіх людей, незважаючи на постійне зростання чисельності жителів планети. Однак цього не відбувалося внаслідок особливості сучасної економіки – неспівпадання інтересів господарів економіки і споживачів.

По-перше, існуюча економічна система не може забезпечити справедливо адекватний розподіл продукту виробництва між учасниками економічного процесу. За даними ООН, ця несправедливість з роками не зменшується, а навпаки – збільшується. Якщо в 1960 році дохід 20% найбагатших людей у 30 разів перевищував дохід 20% найбідніших, то в 1980 році ця різниця збільшилася до 45:1, а в 1990-му – до 60:1.

Друге – це принципово різне відношення до природи. Для економіки природні ресурси – лише одна з необхідних для процесу складових, яка до недавнього часу була майже безкоштовною. Для людей – це середовище існування, ціле, невід'ємною часткою якого є людський рід. Біологічне і духовне здоров'я людини залежить від стану цього довкілля. Для людства природа має значно більше значення, ніж суто економічне – споживацьке.

Третью особливою відмінністю сучасної економіки є перехід її із стану слуги, який повинен задовольняти людські потреби, в положення господаря, який диктує людям правила поведінки. На це звертають увагу деякі економісти, які вказують, що людство ХХ століття отримало риси цивілізації споживачів, економіка якої підтримується головним чином за рахунок провокації великої кількості вторинних потреб. На віддалення економіки від первинних потреб людства звертають увагу і політологи, підкреслюючи, що влада неухильно концентрується в руках інституцій транснаціонального капіталу, який не має коренів і не підконтрольний суспільству. Це призводить до прискорення процесу заміни загальнолюдських цінностей, що об'єднують сім'ю, націю, суспільство, на чисто економічні категорії ринкових відносин. Ці цінності приймаються заради грошей, модних і престижних технічних виробів, котрі завжди

залишаються недосяжними для більшості і дістаються лише меншій кількості.

Проблема сталого розвитку повинна розглядатися у нерозривному

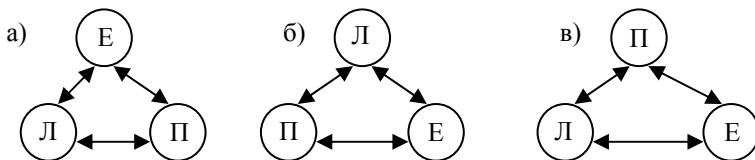

Рис. 6.1. Варіанти пріоритетів:

Л – люди; П – природа; Е – економіка

Пріоритетність складових тріади відповідає розміщенню на схемі – на верхньому рівні знаходяться цільові, інтересам яких підпорядковані інші.

Варіант а) відповідає сучасному стану – економіка підкорила своїм інтересам і природу, і людину. Як образно показав Роген, економічний процес представлено у вигляді кругової діаграми руху маятника між виробництвом і споживанням всередині абсолютно закритої системи. Виробництво – заради споживання, споживання – заради виробництва! При цьому амплітуда коливання постійно зростає – виробництво повинно збільшуватися. Зниження темпів росту розглядається як катастрофа. Всі інші показники життя людини – добробут, психологічний стан, культура, стан довкілля тощо – до уваги не беруться або вважаються другорядними. Очевидно, що існуюча структура глобального економічного порядку не може забезпечити сталого надійного розвитку людства.

Варіант б) відповідає антропоцентричній концепції розвитку біосфери, яка розглядається багатьма як найбільш реальна. І економіка, і природне середовище підпорядковано науково обґрунтованим людським потребам. Головна рушійна сила на планеті – НТП, завдяки якому людина компенсує збіднення природного середовища створенням штучного.

Варіант в) віддзеркалює мрію В.І. Вернадського про ноосферу, в якій людство з раціональною економікою гармонійно співіснує з природними екосистемами (вірніше – в природних екосистемах).

Необхідність зміни існуючого економічного порядку стає все очевиднішою. Не тільки вчені, політики, громадські діячі, а і широкі кола населення об'єднуються в протесті проти так званого “глобалізму” – процесу посилення міждержавної інтеграції економіки. “Антиглобалісти” виступають проти подальшої концентрації капіталу в руках транснаціональних корпорацій і банків, тобто в руках невеликої кількості представників найбагатших країн. Апологети глобалізму, виступаючи на словах прихильниками загального добробуту, на ділі працюють тільки на інтереси найбагатших, які себе іменують “золотим мільярдом людства”. Цей мільярд для задоволення своїх надпотреб споживає найбільшу кількість використаних людством ресурсів, які в більшості випадків вилучаються з природи в регіонах, де проживає найбільш бідна частина жителів Землі.

Як видно на рис. 6.2, зміна існуючої економічної системи

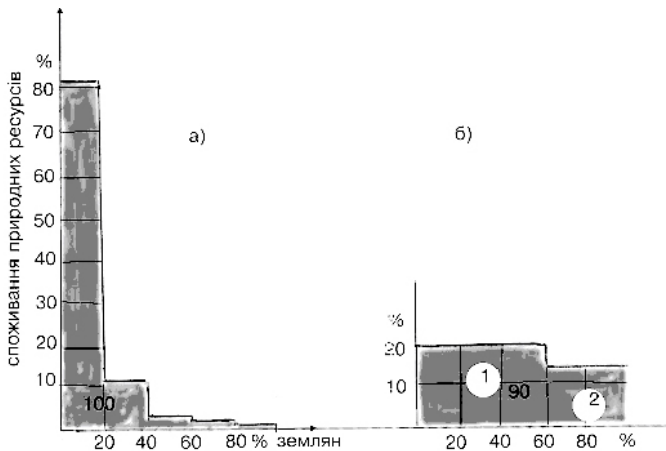

Рис. 6.2. Розподіл світового природокористування між групами населення:

а) існуючий стан; в) справедливий розподіл (один з можливих варіантів): ① – працюючі; ② – непрацююче населення

Контрольні запитання і завдання

1. Що таке економіка?

2. Перелічити недоліки сучасної економіки.
3. В чому споживацька сутність сучасної економіки?
4. Проаналізувати рушійні сили економіки.
5. Порівняти цілі економіки й екології.
6. Пояснити, чому на рис. 6.1 складові поєднані лініями з двосторонніми стрілками.
7. Проаналізувати коректність порівняння економічного механізму з маятником.
8. Доповнити рис. 6.1 можливими варіантами і обґрунтувати їх.